

➤ મૂડીરોકાણના નીચા દરને કારણે ઉદ્યોગક્ષેત્ર,
એતીક્ષેત્ર કે અન્ય ક્ષેત્રોનો પૂરતો વિકાસ ન થતાં
નવી રોજગારીની તકો ઉલ્લી થતી નથી. પરિણામે
બેરોજગારીની સમસ્યા વધે છે.

4. મૂડીપ્રધાન ઉત્પાદન-પદ્ધતિ :

- ભારતે પંચવર્ષીય યોજનાઓમાં મૂડીપ્રધાન ઉત્પાદન-પદ્ધતિ કારા મોટા અને પાયાના ઉદ્યોગોના વિકાસની નીતિ અપનાવી હતી, જે રોજગારીમાં ધીમા દરે વધારે કરે છે.
- વસ્તીવૃક્ષિના ઊચા દરને કારણે ભારતમાં શ્રમની છત રહે છે.

➤ તેથી શ્રમપ્રધાન ઉત્પાદન-પદ્ધતિનો ઉપયોગ
કરવામાં આવે, તો એતીક્ષેત્રે રોજગારીમાં વધારો
થઈ શકે અને બેરોજગારીમાં ઘટાડો કરી શકાય.
પરંતુ શ્રમપ્રધાન ઉત્પાદન-પદ્ધતિને ઓછું મહત્વ
મળતાં બેરોજગારીની સમસ્યા તીવ્ર બનતી ગઈ
છે.

➤ બેરોજગારીની સમસ્યાના અભ્યાસ માટે રચાવેલ
વેંકટરામન અને ભગવતી સમિતિએ પણ મૂડીપ્રધાન
ઉત્પાદન-પદ્ધતિનો વિરોધ કર્યો હતો.

5. વ્યાવસાયિક શિક્ષણનું નીચું પ્રમાણ :

➤ ખામીયુક્ત શિક્ષણ- પદ્ધતિને કારણે ભારતમાં શિક્ષિત
બેરોજગારોનું પ્રમાણ વધતું રહ્યું છે.

- દેશમાં દરેક ક્ષેત્ર બદલાતી જતી કાર્યપદ્ધતિને અનુરૂપ કામ કરી શકે તેવા શ્રમિકો તૈયાર કરવામાં આજની શિક્ષણ-પદ્ધતિ સફળ થઈ નથી.
- આર્થિક વિકાસનો દર ઉંચો લઈ જવા માટે ખેતીક્ષેત્રે, ઉદ્યોગક્ષેત્રે તથા અન્ય ક્ષેત્રોમાં નવી ટેકનોલોજી અને યાંત્રિકીકરણ અપનાવવામાં આવ્યું છે.

- આ નવી પદ્ધતિને અનુરૂપ કેળવાયેલા અને ટેકનોલોજીનું જ્ઞાન ધરાવતા કુશળ શ્રમિકોની જરૂર પડે છે. પરંતુ વર્તમાન શિક્ષણ- પદ્ધતિમાં આવા વ્યાવસાયિક શિક્ષણનું પ્રમાણી ખૂબ જ ઓછું છે.
- તેથી શિક્ષણ મેળવ્યા પછી પણ વ્યક્તિમાં સ્વરોજગારી મેળવી શકે તેટલી ક્ષમતા હોતી નથી. પરિણામે બરોજગારીની સમસ્યા વધે છે.

6. માનવશક્તિના આયોજનનો અભાવ :

- ભારતમાં આયોજનકાળ દરમિયાન માનવશક્તિનું યોગ્ય આયોજન થયું નથી. વર્તમાન સમયમાં દેશમાં જે પ્રકારના શ્રમની માંગ છે, તે પ્રકારના શ્રમનો પુરવઠો પ્રાપ્ત થાય તે મુજબ માનવશક્તિનું આયોજન કરવાની શિક્ષણ-વ્યવસ્થાનો અભાવ છે.

➤ દેશના આર્થિક વિકાસમાં કેટલા અને કેવા
પ્રકારના માનવશ્રમની જરૂરિયાત રહેશે તેના
અંદરું વગર શિક્ષણનો વ્યાપ વધારવામાં આવી
રહ્યો છે. પરિણામે પ્રતિવર્ષ લાખો શિક્ષિતો ડિગ્રી
હોવા છતાં આર્થિક વિકાસને અનુરૂપ જ્ઞાન, શિક્ષણ
કે તાલીમ ના હોવાથી બેરોજગાર રહે છે.

- જો માનવશક્તિનું યોગ્ય આયોજન કરી, શિક્ષિત અને લાયકાત ધરાવતા યુવાનોને યોગ્ય કામ આપવામાં આવે, તો બેરોજગારીની સમસ્યા હળવી કરી શકાય.
- માનવશક્તિના આયોજનની ખામીને લીધે ઉચ્ચ લાયકાત ધરાવતા ડોક્ટરો અને એન્જિનિયરો દેશમાં યોગ્ય કામ ન મળતાં વિદેશમાં જતા રહે છે.

(2) ભારતમાં બેરોજગારીની સમસ્યા હલ કરવાના ઉપાયો

જણાવી કોઈ પણ પાંચ ઉપાયો વિગતે સમજવો.

- બેરોજગારીનો પ્રશ્ન એ માત્ર આર્થિક પ્રશ્ન જ નથી. તે સામાજિક, નૈતિક અને માનસશાસ્ક્રીય પ્રશ્નો ઉભા કરે છે. રાજકીય દ્રષ્ટિઓ પણ બેરોજગારીનો પ્રશ્ન દેશ માટે ચિંતાજનક છે.

- દેશના લોકોને રોજગારીની તકો પૂરી પાડવી એ રાજ્યની પ્રાથમિક જવાબદારી છે. તેથી પાંચમી અને છઠી પંચવર્ષીય યોજનામાં બેરોજગારીનો પ્રશ્ન હલ કરવા માટે વિશેષ ધ્યાન રાખવામાં આવ્યું.
- ભારતમાં બેરોજગારીની સમસ્યા હલ કરવા માટે નીચે મુજબના ઉપાયો યોજ શકાય :

1. વस्ती-नियंत्रण :

➢ ભારતમાં બેરોજગારીની સમસ્યા હલ કરવા માટે
વસ્તી-નિયંત્રણનાં અસરકારક પગલાં લઈ,
વસ્તીવૃદ્ધિનો ૬૨ નીચો લાવવાના પ્રયાસો કરવા
જોઈએ. પરિણામે શ્રમનો પુરવઠો મંદ અને
રોજગારી માંગનારાઓની સંખ્યા ઘટે.

- વસ્તી-નિયંત્રણ થતાં ઉત્પાદનનાં સાધનો ફાજલ થશે. તેથી મૂડીરોકાણ વધશે અને રોજગારીની તકો વધારી શકશે.
- લાંબા ગાળે વસ્તી-નિયંત્રણ દ્વારા ઉત્પાદક વયજીવથ(15થી 64 વર્ષ)નું યથાયોગ્ય નિયમન કરી શકશે.

2. આર્થિક વિકાસનો દર ઉંચો લઈ જવો :

➤ જો દેશના આર્થિક વિકાસમાં નિયમિત ઉંચા દરે
વધારો કરવામાં આવે, તો રોજગારીની તકોમાં
પણ ઉંચા દરે વધારો શક્ય બને અને
બરોજગારીની સમસ્યા હળવી બને.

➤ આર્થિક વિકાસનો દર ઊંચો લઈ જવા માટે (1) દેશના અર્થતંત્રમાં જુદા જુદા વિભાગો વચ્ચે સંકલન કરીને જાહેર, ખાનગી, સહકારી કે અન્ય સ્વરૂપના ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે મૂડીરોકાણ વધારવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ. (2) દેશના કૃષિક્ષેત્રે સિંચાઈની સગવડો વધારીને અને અન્ય જરૂરી સગવડો પૂરી પાડીને કૃષિ-વિકાસનો દર ઊંચો લઈ જવો જોઈએ.

- (3) હરિયાળી કાંતિના લાભ દેશનાં બધાં ૪ રાજ્યોને મળી રહે તેવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.
- આધ્યક્ષ વિકાસનો દર વધતાં રોજગારીની તકોમાં વધારો થશે અને બેરોજગારીની સમસ્યા હળવી થશે.

3. રોજગારલક્ષી આયોજન :

➤ રોજગારલક્ષી આયોજન માટે રાજ્યએ વપરાશી માલના અને શ્રમપ્રધાન ઉત્પાદન-પદ્ધતિવાળા નાના અને મધ્યમ કદના ઉદ્યોગોનો વિકાસ કરવો જોઈએ. તેમજ વેપાર-વાણિજ્યની પ્રવૃત્તિઓ, પશુપાલન અને ડેરી ઉદ્યોગના વિકાસને મહત્વ આપવું જોઈએ.

- રોજગારલક્ષી ઉદ્યોગોની સ્થાપના અને તેનો વિકાસ કરવાથી વપરાશી વસ્તુઓનું ઉત્પાદન વધશે, રોજગારી વધશે અને આર્થિક સ્થિરતા પ્રાપ્ત થશે.
- બાંધકામક્ષેત્રે પ્રોત્સાહનો દ્વારા રોજગારીલક્ષી આયોજન કરીને રોજગારીની વધુ તકોનું સર્જન કરી શકાય છે.

➤ માત્ર મૂડીપ્રધાન ઉત્પાદન-પદ્ધતિને બદલે શક્ય હોય
ત્યાં શ્રમપ્રધાન ઉત્પાદન-પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી
બેરોજગારીની સમસ્યા હલ કરી શકાય છે.

4. રોજગારલક્ષી શિક્ષણ :

➤ વર્તમાન શિક્ષણ-પદ્ધતિમાં વિનયન અને વાણિજ્યના
સ્નાતક થયા પછી પણ વ્યક્તિમાં સ્વયં રોજગારી
મેળવવાની ક્ષમતા આવતી નથી.

- તથી તેને લાંબા સમય સુધી બેરોજગાર રહેવું પડે છે.
- હાલની શિક્ષણ-પદ્ધતિના માળખામાં વર્તમાન વેપાર,
વાણિજ્ય ઉદ્યોગો, એતી અને અન્ય ક્ષેત્રોને અનુરૂપ
વ્યાવસાયલક્ષી શિક્ષણ અને તાલીમ આપતા
અભ્યાસક્રમો મોટા પાયે શરૂ કરવામાં આવે, તો વ્યક્તિ
આવા અભ્યાસક્રમોમાં શિક્ષણ અને તાલીમ મેળવી
સરળતાથી રોજગારી મેળવી શકે છે.

➤ શિક્ષણક્ષેત્રે દેશના આર્થિક સંજોગોના અનુસંધાને
કંતિકારી ફેરફારો કરી, માનવશક્તિનું યોગ્ય આયોજન
કરી શકે તેવી શિક્ષણ-પદ્ધતિ અપનાવવી જોઈએ, જેથી
શિક્ષિત શ્રમિકોમાં રોજગારી મેળવવાની ક્ષમતા વધે
અને ભારતમાં બેરોજગારીની સમસ્યા હળવી કરી
શકાય.

➤ ઈ. સ. 2015ની નવી શિક્ષણનીતિમાં શિક્ષણ દ્વારા
રોજગારીનું સર્જન કરવા માટે ઉદ્યોગો સાથે જોડાણ
કરવાનો ઉત્પાદકીય શિક્ષણનો હેતુ નિર્ધારિત કરવામાં
આવ્યો છે. તેમજ આવનાર વખોમાં કયાં ક્ષેત્રોમાં કેટલી
રોજગારીની તકો છે તેનો અભ્યાસ કરી, તે મુજબ
અભ્યાસક્રમો તૈયાર કરવાનું અને તે માટે ખાનગી
ક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરવાનું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે.

5. ગૃહ અને નાના પાયાના ઉદ્યોગોનો વિકાસ :

- ગૃહ અને નાના પાયાના ઉદ્યોગો ઓછા મૂડીરોકાણે વધુ રોજગારી આપે છે. તથી આ પ્રકારના ઉદ્યોગોનો વિકાસ કરીને બેરોજગારીનો પ્રશ્ન હલ કરી શકાય છે.
- એકસરખા મૂડીરોકાણ દ્વારા નાના ઉદ્યોગોમાં મોટા ઉદ્યોગો કરતાં 9.5 ગણી વધુ રોજગારીની તકોનું સર્જન થઈ શકે છે.

➤ તેથી મૂડીની અછતવાળા અને શ્રમપ્રધાન ભારતદેશમાં ગૃહ અને નાના ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે વિશેષ તક્કેદારી રાખવી જોઈએ. જેથી દેશમાં રોજગારીની વધુ તકો ઉલ્લિખિત શકે અને બેરોજગારીની સમસ્યા હળવી બને. દેશની ઔદ્યોગિક નીતિમાં નાના ઉદ્યોગ માટે અમૃત વસ્તુઓનું ઉત્પાદન અનામત રાખવામાં આવ્યું. જેથી આવા ઉદ્યોગો વધુ ઉત્પાદન કરી વધુ રોજગારી પૂરી પાડી શકે.

➤ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નાના ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે ટેકનિકલ, નાણાકીય અને સંચાલકીય મદદ પૂરી પાડવામાં આવે છે.

6. આંતરમાળખાકીય સેવાઓનો વિસ્તાર :

➤ ભારતના ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં માળખાકીય સુવિધાઓ અપૂરતી છે.

➤ તેથી રાજ્ય દ્વારા ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં શિક્ષણ, આરોગ્ય,
રહેઠણ, વીજળી, રસ્તાઓ, વાહનવ્યવહારની સુવિધાઓ,
વ્યાવસાયિક તાલીમકેન્દ્રો જેવી આંતરમાળખાકીય
સુવિધાઓ વધારવામાં આવે તો ગામડાના શ્રમિકો
માટે પોતાના રહેઠણની નજુક રોજગારી મેળવવાનું
શક્ય બને અને નવી રોજગારીની તકો વધે.

➤ આંતરમાળખાકીય સુવિધાઓ વધતાં કૃષિક્ષેત્ર અને તેની સાથે સંકળાયેલ ક્ષેત્રોમાં રોજગારી વધશે અને પરિણામે બેરોજગારીની સમસ્યા હળવી બનશે.

7. કૃષિક્ષેત્રે હરિયાળી કાંતિનો વેગ અને વિસ્તાર :

➤ ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં કૃષિક્ષેત્રે રોકાયેલા શ્રમિકોની બેરોજગારીની સમસ્યા હલ કરવા માટે હરિયાળી કાંતિને વેગ આપવાની અને તેનો વિસ્તાર વધારવાના પ્રયત્નો કરી, રોજગારીની તકો વધારવી જોઈએ.

(3) ભારતમાં બેરોજગારી હલ કરવાના કોઈ પણ ત્રણ
કાર્યક્રમોની માહિતી આપો.

- ભારતમાં બેરોજગારી હલ કરવા પાંચમી પંચવર્ષીય
યોજનાથી વિવિધ રોજગારલક્ષી કાર્યક્રમો શરૂ કરવામાં
આવ્યા છે. જેમાંની કેટલીક યોજનાઓ નીચે મુજબ છે:
1. સંકલિત ગ્રામ વિકાસ યોજના (Integrated Rural

Development Programme-IRDP) :

- બેરોજગારી નિવારણ માટેની આ મહત્ત્વની યોજના 2 ઓક્ટોબર, 1980થી શરૂ કરવામાં આવી હતી.
- આ યોજનાનો હેતુ ખેતી, નાની સિંચાઈ, પશુપાલન તેમજ કૃષિવ્યવસાય સાથે સંકળાયેલા અન્ય અનુસંગ્રહિક વ્યવસાયોમાં સ્વરોજગારી ઉભી કરવા માટે બેન્ડ દ્વારા ધ્રાણ તેમજ રાહત આપવાનો છે.

2. ગ્રામીણ યુવકો માટે સ્વરોજગારીની તાલીમ (Training of Rural Youth for Self-Employment – TRYSEM) :

- સ્વરોજગારીની તાલીમ માટેનો આ કાર્યક્રમ 1979થી શરૂ કરવામાં આવ્યો.
- આ કાર્યક્રમનો મુખ્ય હેતુ ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં જે કુટુંબની વાર્ષિક આવક ₹ 3500થી ઓછી હોય તેવા કુટુંબના યુવાન સભ્યને સ્વરોજગારી માટે તાલીમ આપવાનો છે.

➤ આ કાર્યક્રમ હેઠળ 2 લાખ ગ્રામીણ યુવકોને સ્વરોજગારી માટે તાલીમ આપવાનો લક્ષ્યાંક રખવામાં આવ્યો છે.

3. મહાત્મા ગાંધી રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ રોજગારી ગેરંટી એક્ટ:

➤ 2 ઓક્ટોબર, 2009થી રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ રોજગાર ગેરંટી એક્ટ (નરેગા) યોજનાનું નામ બદલીને મહાત્મા ગાંધી રાષ્ટ્રીય ગ્રામીણ રોજગાર ગેરંટી એક્ટ (મનરેગા) કરવામાં આવ્યું.

- આ યોજનાનો હેતુ પછાત જિલ્લાઓમાં વસતા ગ્રામીણ લોકોને રોજગારી આપવાનો છે.
- ‘મનરેગા’ કાર્યક્રમને સફળ બનાવવા સરકારે 2 ફેબ્રુઆરીના દિવસને ‘રોજગાર દિવસ’ તરીકે જહેર કર્યો છે.

➤ ‘મનરેગા’ યોજના દ્વારા પ્રત્યેક ગ્રામીણ કુટુંબની ઓછામાં ઓછી એક વ્યક્તિને વર્ષમાં 100 દિવસની રોજગારી આપવાની બાંયધરી આપવામાં આવે છે. સ્થીઓ માટે $\frac{1}{3}$ ભાગની (હવે 50%) રોજગારી અનામત રખવામાં આવે છે.

- આ કાર્યક્રમમાં ગ્રામીણ લોકોને શારીરિક શ્રમ પેટે નક્કી થયેલ ન્યૂનતમ વેતન સાત દિવસમાં ચુકવવામાં આવે છે.
- શ્રમિકને તેના નિવાસસ્થાનથી 5 કિમી અંતરમાં જ રોજગારી આપવામાં આવે છે. જો રોજગારનું સ્થળ 5 કિમી દૂર હોય, તો તેને 10% વધારે વેતન આપવામાં આવે છે.

➤ આ યોજનામાં નોંધાવેલા શ્રમિકોને જોબકાર્ડ આપવામાં આવે છે, જે પાંચ વર્ષની મુદત માટે હોય છે. જો જોબકાર્ડ ધરાવનાર વ્યક્તિને 15 દિવસ સુધી કામ ન મળે, તો તેને નક્કી કરેલ બેરોજગારી ભણ્યું આપવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે.

4. પંડિત દીનદયાલ ઉપાધ્યાય શ્રમેવ જ્યતે યોજના :

- આ યોજના 16 ઓક્ટોબર, 2014થી શરૂ કરવામાં આવી છે.
- આ યોજનાનો હેતુ અસંગઠિત ક્ષેત્રમાં રોકાયેલા શ્રમિકોને સ્વાસ્થ્ય અને સુરક્ષાની સાથે તેમનો ક્રૌશાલ્ય વિકાસ અને કલ્યાણ કરવાનો છે.

➤ તેમજ ઔદ્યોગિક વિકાસ માટે અનુકૂળ વાતાવરણ ઉલ્લં
કરવાનો છે.

5. દીનદિનાલ ઉપાધ્યાય ગ્રામ જ્યોતિ યોજના :

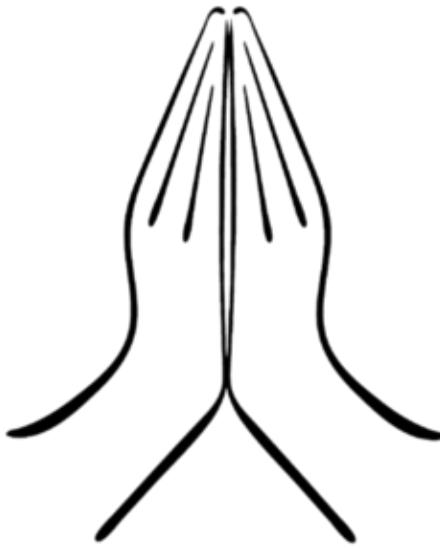
➤ રાજીવ ગાંધી ગ્રામીણ વિદ્યુતીકરણ યોજનાને સ્થાને આ
યોજના શરૂ કરવામાં આવી છે.
➤ આ યોજનાનો હેતુ ગ્રામ્ય વિસ્તારોમાં 24×7 સતત
વીજળીની સેવા ઉપલબ્ધ કરાવવાનો છે.

- જેથી ગૃહઉદ્યોગોને પ્રોત્સાહન મળી શકે.

6. દીનદિયાલ ઉપાધ્યાય ગ્રામીણ કૌશલ્ય યોજના :

- આ યોજના 25 સપ્ટેમ્બર, 2014થી શરૂ કરવામાં આવી છે.
- આ યોજનાનો મુખ્ય હેતુ 18થી 35 વર્ષના યુવાનોને રોજગારી આપવાનો છે.

Thanks

For watching